

Három szín: 1. A kék. Színek a nyelvoktatásban

„Trois couleurs: bleu” ou Pourquoi les couleurs devraient être traitées davantage dans l'apprentissage des langues?

Si elles jouent un rôle, fut-il minime, cela concerne avant tout la morphologie et la syntaxe pour ce qui est du français. En apprentissage de la civilisation elles ne sont pas thématisées en elles mêmes, mais devraient émerger chaque fois où elles enrichissent le sens par une acception insolite ou simplement différente du point de vue comparatiste. La présente étude puise ces sources dans les ouvrages de l'historien Michel Pastoureau, et pour la partie linguistique dans celui d'Annie Mollard-Desfour. Si l'occasion se présente, les comparaisons avec le hongrois s'imposent. En conclusion, il s'agira de monter des exercices de langue axés sur les idiomatismes de couleur, et en civilisation de travailler à partir des supports visuels ou textuels soulignant l'emploi spécifique des couleurs différent de celui de la culture des apprenants.

Az olvasóban bizonyára felmerül a kérdés, miért foglalkozunk a színek témájával. A színeket a természettudományoktól a humán tudományokon át a művészetekig számtalan publikációban kutatnak, és többek közt a nyelvfilozófia egyik alapkérdése fűződik hozzájuk. A nyelvoktatásban egyes nyelvek esetén csak akkor merülnek fel a színek, ha morfológiai (egyeztetési) vagy szintaktikai (szórendi) problémát okoznak, de ezek is csekély jelentőségűek. Az országismeret oktatásában sem lehet külön témát szentelni nekik, holott az idegen kultúrákat nem csak a nemzeti zászló színeivel azonosíthatjuk vagy írhatjuk le.

A választásom azért esett a kékre, mert ez a szín a Michel Pastoureau által idézett felmérések szerint a 19. század vége óta a nyugat-európai civilizáció² kedvenc színe (*Pastoureau: Bleu, 149-150*). A kék leginkább a franciákhoz asszociálható (*Pastoureau i.m. 123*) és nemcsak azért, mert a trikolór színe.

Három kérdésre keresem a választ: 1) mivel járultak hozzá a franciák a kék szín történetéhez? 2) milyen jelentései vannak a kéknek a francia nyelvben? 3) milyen színárnyalatok francia eredetűek?

A történeti utalásokat elsősorban Michel Pastoureau *Bleu*³ című szín- és kultúrtörténetéből idézem, leszűkítve az európai és ezen belül a francia kultúrkörre⁴. Természetesen a kék szín a közel- és távol-keleti kultúrákban is megkülönböztetett szerepet játszik, de ez most a vizsgálódásom tárgyán kívül esik.

Az első kérdés megválaszolásához vissza kell nyúlni két területre: a textilfestésben és a művészetekben használt festékanyagokhoz.

Az ókori görög és római kultúrában a kéknek leértékelt szerepe volt, ruhaszínként csak a rabszolgák hordtak kéesszürke rossz anyagot. Kékszeműnek sem volt jó lenni, másodlagos

¹ BGF Külkereskedelmi Kar, egyetemi docens

² Spanyolország és a latin-amerikai országok kivételével.

³ Michel Pastoureau történészprofesszor a színek kultúrtörténetének, a heraldikának és textilfestésnek legjelentősebb francia kutatója az Ecole Pratique des Hautes Etudes tanszékvezetője.

⁴ A színeknek egy adott kultúrában játszott szerepét más nyelvek esetében is végig lehetne kísérni. A Jelképtár tanúsága szerint a magyar népi kultúrában hagyományosan nem játszott a kék jelentős szerepet a régmúltban. i.m.206.

jelentésként nőként ledérséget, férfiként meg elnőiesedettséget fejezett ki ez a szín.⁵ Ráadásul mindkét említett nyelvben a kékre több szó is létezett, de ezeket nem használták következetesen kék színű tárgyakra, így pontosan nem deríthető ki, hogy valójában milyen színt is értettek alatta.

A Római Birodalomban a kék a barbárok, germánok és kelták színe is volt, akik harci testfestésként is alkalmazták a kék színt. (*Pastoureau i.m. 13-30*) Egyes (vitatott) elméletek szerint ez a növényi festék erős összehúzó hatása miatt, vérzécscillapítóként is hatott. (*Finlay: 323*)

A kék szín felértékelődésére csak a középkorban került sor, méghozzá a franciáknak köszönhetően, ugyanis a francia királyi címerben az arany Bourbon/Anjou-liliom kék mezőben jelenik meg. A francia királyi palást is ettől fogva kék. A 12. századtól már az udvarban is hordanak kéket, aztán egyre inkább a nemesség körében is. Egyébként a középkori jobbágy a római rabszolgához hasonlóan hordta munkaruhaként a piszkos szürkés-kéket. (*Pastoureau i.m. 43-53*)

A kék színt két növényből tudták előállítani. Eleinte bonyolult technológiával a festőcsülleng nevű növényből. (Latin nevén *isatis tinctoria*, németül *Färberwaid*, angolul *woad*.) állították elő. A kékfestők Európa bizonyos régióiban a 16. századra hatalmas gazdagságra tettek szert, így Franciaországban Amiens környékén, Toulouse központtal. A francia eszem-izom országot jelentő kifejezés a pays de cocagne a kékfestők festéktömbjével, a coque-kal áll etimológiai kapcsolatban (az egyik magyarázat szerint). A Toulouse városában álló magánpaloták és az amiens-i gótikus katedrális mind a kelmfestők gazdagságáról tanúskodnak (*Pastoureau i.m. 54*).

A festőcsüllengipart a másik festék, az erősebben és könnyebben festő indigó (portugálul indiai) Európába történő behozatala tette tönkre. Az indigót kezdetben az „ördög festék”-ének tartották és egyes helyeken halálbüntetés terhe mellett a 18. század elejéig tiltották az alkalmazását (*Pastoureau i.m. 108-114*). Amikor feloldották a tiltást, érdekes módon a kék szín divatba jött egész Európában. Ennek furcsa nyelvi lecsapódása, hogy a francia nyelvben hirtelen sok kék színárnyalat-név született. Az indigókereskedelem az atlanti-parti kikötővárosokat tette gazdaggá, hiszen ekkor már nem feltétlenül Indiából, hanem az Antillákról érkezett az alapanyag.

Az indigófestés legismertebb eredménye a 20. század legjellemzőbb globalizált ruhadarabja, a farmernadrág, amelyhez a franciák a nîmes-i erős sávolyt szolgáltatták, ebből lett a denim szó. Valamint a *bleu de Gênes*, vagyis genovai kékből lett a *blue jeans* kifejezés.

A francia textiliparban két jellegzetes minta is kapcsolódik a kék színhez: a fehér alapon bukolicus jeleneteket ábrázoló jouy-i vászon, amelyet a német származású Oberkampfgyártott a 18. század végétől. A másik a provence-i soulelado apró nyomott mintás karton, amelynek türköz és sötétkék alapú árnyalata is létezik.

⁵ Ennek ellentmondani látszik, hogy Pallasz Athéné állandó elnevezésében a franciában nem a „bagoly szemű”, „ragyogó tekintetű” kifejezés szerepel, hanem la *déesse aux yeux pers*, amiben a zöldeskékes, közelebbről nem meghatározott színárnyalatot kifejező pers színnév áll. (Mollard-Desfour: 200)

A művészetekben a kék festék az ókortól a mozaikokban és ritkábban a freskókon tűnik fel ég- vagy vízábrázolásokban. Az első mesterséges festéket előállító egyiptomiak rituális szempontból is fontos kékjéről most hely hiányában nem beszélhetünk. A lapis lazulit mindmáig főképp Afganisztánban bányásszák, ez a kő adta a ma is igen drága (4000 dollár/kg, *Finlay:289*) ultramarin (olasz *oltra mare*) festéket. A 12. századtól a Mária-kultusz előtörésével, Mária köntösét festették kötelezően ezzel az igen költséges árnyalattal. Innen az árnyalat Mária-kék elnevezése. Az erős kék színt helyettesítették az Európában is kitermelt azurittal.

A vegytan fejlődésével aztán a 19. századtól születnek sorra a szintetikus festékek, így francia találmány az ún. francia ultramarin (Guimard találmánya) és a porosz kék, francia földön Milori kék néven. A németek inkább párizsinak, a franciák inkább porosznak vagy berlini kéknek hívják ugyanazt a színárnyalatot.

A kék szín a kora középkorban a limoges-i zománcművességben is kiemelt szerepet kapott. A gótika üveglablak-festészete Saint-Denis-ből indult, és Le Mans-on, Chartres-on keresztül a Sainte-Chapelle-ig különböző kék színárnyalatokat használt. A színek templomi használata ügyében összecsaptak a korabeli gondolkodók (pl. a nagy templom építető Suger apát szembenállása a puritán ciszterci gondolattal). (*Pastoureau i.m.40-42*)⁶

A fajansz- és porcelánművészetben a kék kínai eredetű, majd a kobalt tartalmú festési technika perzsa kerámiákon át jutott el Európába. Franciaországi megnyilvánulásai a roueni és nevers-i fajanszhoz, később pedig a kék-arany sèvres-i porcelánhoz köthetők. Ebben sem álltak egyedül a franciák. A kobaltkék technológiája Thénard nevéhez köthető.

A kék szín megjelenése a hétköznapiakban

A toponímiában a kéknek az angol nyelvű példákkal ellentétben kevés előfordulását találjuk a franciában. A *ligne bleue des Vosges* (a Vogézek kék vonulata) bár földrajzi eredetű kifejezés, másodlagos jelentését a történelemtől kapta: Jules Ferry 19. századi oktatási, majd hadügyminiszter úgy rendelkezett, hogy sírja rálásson a poroszok által elcsatolt területekre. Ezáltal a szólás hazafias, revansista felhangot kapott.

Az építészetben a kék szín előfordulása ritka: egyrészt előfordul elzászi katolikus falvakban hagyományos vakolatként, másrészt főleg víz közelben, kék spalettákon, ajtófélfákon. Ennek részben az ad magyarázatot, hogy egy *bleu charron* „bognárkék”-nek nevezett festék rovarűző tulajdonságokkal rendelkezett, sőt népi hiedelmek szerint több kultúrában is rontást elűző hatást tulajdonítanak ennek a színnek. (Mollard-Desfour 160) Kékes árnyalatot ad még a francia lakóházaknak a pala tetőzet, de ez a tetőfedési mód nem az egész országot jellemzi.

A francia utcaképből az utcánév-, házzámtáblák hagyományosan sötétkék alapon fehérbetűsek, ilyenek még a régi párizsi metróállomás táblák is.

A francia márka és vállalati logókban a kék szín nemcsak mint a trikolór színe szerepel.

⁶ A színek szerepére a gótika idején további részletesebb magyarázatot találhatunk a Gótikus stílus. Építészet-Szobrászat-Festészet című Vince kiadványban. Vince Kiadó, Budapest, 2007, valamint Georges Duby: A katedrálisok kora című könyvében. Budapest, Gondolat, 1984.

Jellegzetes kék árnyalata van a két legismertebb cigarettamárkának a gauloise-nak és a gitane-nak, de megtaláljuk ezt a színt a Michelin, a régi Peugeot emblémában is. Marketingben a kék logó a hűséget, megbízhatóságot jelenti, ezért általában gyakori bankok esetében⁷, bár a francia bankok esetében erre alig találtam példát: ilyen a kék-sárga Crédit Lyonnais, vagy a Banque de France. A francia tőzszeindex negyven vállalata közül tizenkettő bír kék logóval, míg újabb tízben szerepel a szín. A márká- és vállalati logók vizsgálatát nehezíti, hogy az image-váltásokkal kicserélődhetnek a felhasznált színek is.

A kék szín az öltözködésben

A kék munkaruhán⁸ túlmenően ez a szín erőteljesen reprezentált a különféle egyenruhákban. Régen Franciaországban az árvaházi gyerekeket járatták ebben a színben, egyes ápoló- és tanító rendekben is előfordul a kék. Így az itáliai annunciáták körében, akiket a népnyelv csak *Filles bleues*-nek nevezett. (Magyar párhuzama az ibolyák elnevezés volt. Magyar Katolikus Lexikon.) A kék szín legjellemzőbb előfordulása azonban a különböző rendfenntartó szervezetek körében figyelhető meg. Régen a rövid pelerint hordó bicikliző csendőröket a népnyelv fecskéknek nevezte, ma számos gúnynév illeti elsősorban a parkolási büntetést kiosztó általában női alkalmazottakat, akiket egyenruhájuk színéről korábban *aubergine*-nek („padlizsán”), majd *pervenche*-nak („télizöld”, ez egy kékvirágú növény) csúfoltak. Ma a rendőröknek marinette az elnevezése a sötétkék egyenruhájukról. A tengerészet a világon mindenütt kéket hord angol mintára, a *col bleu* kifejezés azonban nemcsak matrózt, hanem az angolszász eredetű kifejezéssel kékgallérost is jelent. A francia hadsereg egyenruhája a forradalmi háborúkban kék volt, az első világháborút még élénkvrös nadrágban és sötétkék zubbonyban kezdték meg, de mivel túl jó célpontnak bizonyultak ebben az öltözködésben, még 1914 végén lecserélték az uniformist világos kékes-szürkére. Ez a *bleu horizon* „horizont kék” magyarázta, hogy az első világháborús katonák neve *bleu* lett, később ez minden újoncra kiterjedt, ma már zöldfülű jelentésben is használják. Maga a *bleu horizon* kifejezés az első háború utáni kabinet politikai színezetére utal, azaz jobboldali nemzeti kormányra.

Itt kell szólnunk a politikai kékről. A francia forradalom idején a köztársasági kékek a királypárti fehérekkel harcoltak. Később a kék egyre inkább jobbra tolódott a politikai színskálán. Jobbközép, republikánus liberális pártállást jelöl. Az USA kivételével általában az egész világon ilyen másodlagos jelentéssel használják.

A trikolor történetében a Lafayette által is terjesztett közhiedelemmel szemben, nem Párizs város piros-kékje és a király fehérje játszott szerepet. Pastoureau kimutatta, hogy egyrészt a kék-fehér-pirosat már a forradalmat megelőző évtizedben előszeretettel hordták, többek között az amerikai függetlenségi háborút követően, másrészt Párizs címerében nem használta a kék-pirosat ez idő tájt. A három szín először kokárdaként jelent meg, a Bastille-t azonban még nem e három szín égíse alatt rombolták le. A rákövetkező héten azonban már megjelent a későbbi nemzeti zászló színe. Pastoureau szellemesen megjegyzi, hogy ha a Union Jack nem lett volna kék-fehér-piros, a francia trikolor sem lenne az. (*Pastoureau i.m. 123-131*)

⁷ <http://www.globalization-group.com/edge/resources/color-meanings-by-culture/>

⁸ Érdekes adalék, hogy a www.szintan.hu tanúsága szerint a magyarban régen létezett molnárkék színárnyalat, amely a szürkés-kék munkaruhájukról kapta nevét.

A kék különböző „jelentései”

A kék szín szótárát Annie Mollard-Desfour 1998-ban jelentette meg a Francia Akadémia gondozásában. Ez a monografikus mű a színek 20. századi használatára összpontosít, de minden történetileg fontos epizódot megemlít. Az alábbiakban néhány olyan példát idézek, amelyek országismereti szempontból hordoznak többlet-töltést. Nem foglalkozom olyan nemzetközi kifejezésekkel, mint a *kékharisnya*, *kéksisakos* stb. A színárnyalatok kérdéskörében támaszkodom a www.pourpre.com és a Földvály Melinda szerkesztette magyar nyelvű www.szintan.hu honlapokra.

A kéket a franciában összefüggésbe hozzák az éggel (*pays bleu*: Dél-Franciaország, *nuit bleue*: világos, jelen esetben robbantásos merényletek miatt fénylő éjszaka), a tűzzel a füst miatt (*la peste bleue*: a dohányzás klisészerű elnevezése) és főképp a vízzel. A víz és a kék szín összefüggése számunkra evidenciának tűnhet, de Pastoureau rámutatott, hogy alapvetően nem kéknek, hanem zöldnek látták a középkorban a vizeket, és hogy ez a zöld szín korántsem volt pozitív felhangú. (*Pastoureau: Dictionnaire p.79-80*) A *grande bleue* a Földközi-tengert, a himnemű alakja az óceánokat, a *route bleue* a 7-es országutat jelöli, ami levisz a Riviérára. A *pavillon bleu* a tiszta partszakasz, a *plan bleu* a partfejlesztés, az *houille bleue* a tengeri energia, az *or bleu* pedig a tengerparti turizmus bevételeinek a neve. Uniós terminológiában szoktak vízügyi/légügyi együttműködésről beszélni *Europe bleue* terminus alatt.

A gazdasági nyelvben régen a zöldhasú bankókkal szemben a kék bankjegy a frankot jelölte. A *carte bleue* egyfajta bankkártya, a *crédit bleu* ehhez kapcsolódó hitelkonstrukció. De létezett megtakarítási formaként is. Legfontosabb előfordulása a *bleu budgétaire*, amely a költségvetési törvénytervezet hivatalos verzióját jelöli. Ehhez tenném hozzá a 2009-ből származó nemzetközi kék gazdaság kifejezést, amelyet a Római Klub a fenntartható fejlődésre használ.

A jogi és közigazgatási nyelvben felmerül a *papier bleu*, mint fizetési felszólítás, a *bleu de matignon*, ami nem színárnyalat, hanem egy jogi szövegnek a miniszterelnökségi hivatalos változata. Ebből származik a *bleuir* ige zsargon használata, véglegesít értelemben (*Mollard-Desfour p.100*).

Kitüntetésekben ered a *cordon* és a *ruban bleu* kifejezés, mindkettő nemzetközivé vált. A *cordon bleu* eredetileg a legmagasabb rangú monarchiabeli kitüntetés a Szent-Lélek rend szalagját jelölte⁹, innen vált a mesterszakács, majd a konyhatechnikai eljárás nevévé. A *ruban bleu* viszont a mai nyelvben a Nemzeti Érdemrendet színét jelöli, és nemzetközi szinten a kékszalag gyorsasági versenyekre alkalmazzák.

A gasztronómiában ritka szín a kék, ugyanis általában nem ehető dolgok kapcsolódnak hozzá. Használják egy konyhatechnikai eljárásban, főleg halak elkészítésénél a „kékre főzve” jelentésű *au bleu*-t, valamint a bifsztek alacsony sütési fokának jelölésére. Ezen kívül a kékpenészes sajtok esetén és a borászatban a *gros bleu* kifejezés ismeretes a rossz minőségű vörösborra alkalmazva.

⁹ Kék színű azonban a Térdszalagrend szalagja is. Mollard-Desfour:79

A sportnyelvben a legtöbb előfordulása nemzetközi (kék lap, kék öv, kék pálya), a francia nemzeti válogatott metonímikus elnevezése ugyan megfelelőre talál az olasz csapatnál is (azzurri), azonban a franciákhoz több szállal kapcsolódik a kék szín. A wikipedia *blue* szócikke szerint a savoyai uralkodó ház személyzete hordta libériáján ezt a színt. De köztudott, hogy a savoyaiak csak a 19. század közepére váltak az egyesített Itália uralkodóivá (*Pastoureau i.m.212*).

Az irodalomban a kék nemcsak a német romantikából eredeztethető kék virággal van összefüggésben, hanem a *conte bleu* jelenthet mindenfajta irreális, happy enddel végződő tündérmesét. Innen származik a *bibliothèque bleue* sorozatcím, amely az ifjúsági irodalom egy fajtáját, amolyan csikos könyveket jelentett valaha. A könyvkiadásban találkozhatunk még a levédett *guide bleu* terminussal, amely az Hachette kiadó aprólékos útikönyveit jelöli a borítójuk színe alapján. (A *guide vert* a Michelin útikönyv hasonló módon kialakult neve.)

A kék emberre vonatkoztatva bőrszínre csak a tuaregekre alkalmazott *hommes bleus* terminusban él, rájuk is csak azért, mert az indigóval festett ruházatuk megfogta a bőrüket. A franciában hajzatra, szőrzetre, sőt arcra is szokás a kéket a kékesfekete, sűrű növéssű szőrzetre alkalmazni. Ez lehetett a kékszakáll eredete is. Szemszínként érdekes kettősséget mutat a kék: egyrészt gyengéd érzelmeket feltételez, másrészt az acélkék lehet hideg tekintet is.

A bőr általunk is ismert fizikai hatásra történő kékre színeződésén (kék folt), vagy a hideg okozta elkékülésen túlmenően a franciában haragtól, félelemtől és megrökönyödő meglepetéstől is lehet elkékülni.

Hangokra is használhatjuk szelíd, fátyolos, rekedt vagy tiszta, kristályos másodlagos jelentésben, vagy ellenkezőleg hideg, jeges, éles jelentésben.

A kék szimbolikus jelentései

A kék elnevezés a színrendszerekben általában későbbi stádiumban alakul ki Berlin-Kay elmélete szerint. A francia színrendszer igen előrehaladott fázisban található, hiszen 11 alapszint különböztet meg (*Mollard-Desfour p.18.*). A kék szín érdekessége, hogy a különböző nyelvekben alig találunk negatív konnotációjú jelentéseket vele kapcsolatban. Ilyen a németben a *blau sein* a részegsége, vagy az angolban a *blue* pornográf mozira vonatkozó jelentése. A francia argóban előfordul egy-két kifejezés, például az újoncokra. Az égbolt miatt a kék szinte minden kultúrában a spiritualitással áll összefüggésben. A kék a katolikusoknál nem liturgikus szín, de Mária, sőt Jézus köpenye is az ábrázolásokon általában kék. Régen a franciák fogadalomból kébbe öltöztettek gyermeket. Igen gyakori még a kék az angyalábrázolásokban, vagy a ruhájukon, vagy a szárnyakon. A protestáns egyházakban a kék a puritánsága miatt kaphatott szerepet.

Népi hiedelmekben sokhelyütt rontásűző hatást tulajdonítanak ennek a színnek. Ez a vélt hatás fedezhető fel az egyes féldrágakövek ezoterikus leírásaiban is.

A pszichológiában általában nyugtató hatást tulajdonítanak neki. Ezért használják többek közt kórházi környezetben. Vagy a fizetési felszólítás papírján a franciák.

A kék szín kifejezhet még naiv érzelmességet, elvagyódást, távoli elérhetetlen dolgokat. Ez utóbbira példa a franciában a *pays bleu* második jelentése. A virágnyelvben a kék a hűség, gyengédség, a bizalom kifejeződése. Mollard-Desfour rámutat, hogy a kék/vörös az érzelmek két fajtájára utal (Mollard-Desfour p. 88). Pastoureau ehhez hozzáteszi, hogy ezekkel szemben korábban a zöld is vonatkozhatott a csapodár, szabados (libertinus) viselkedésre (*Pastoureau: Dictionnaire p.202*). Ezzel magyarázható, miért hívták IV. Henriket Zöld lovagnak.

Maga a kék utalhat az élet szeretetére, optimizmusra, derűre. Ebben a megközelítésben a magyar szokásokkal ellentétben a rózsaszínnel szinonim, ellentéte a szürkesség, a sötéten látás. Magyarul mondhatjuk, hogy rózsaszín szemüvegen át látja a világot, de a kéket nem használjuk. Ugyanakkor közhelyszinten a kék lehet a derű jele (kék ég).

Az *heure bleue* „kék óra” kifejezés a franciából elterjedt nemzetközi kifejezés az alkonyatnak azon idejére, amikor még az éj nem szállt le teljesen. Ilyen értelemben magyarul fotósok használják, nem közismert terminus. A franciában azonban ez a kifejezés vonatkozhat a Guerlain cég 1912-es azonos nevű parfümjére, és ezáltal az első világháborút megelőző boldog békeidőkre. A kifejezést az angolban két különböző jelentésben is használták az egyik a pangó délutáni időszakra a kocsmákban brit területen, Amerikában pedig jelentette a munkaidő utáni búfelejtő betérést egy vendéglátó-ipari egységbe. (*Pastoureau 122, Mollard-Desfour: 91*)

A kék melankólikus hangulatát erősítette meg a zenei műfaj, az amerikai eredetű blues ismertsége a világban. A kifejezés számos származékot alkotott a francia nyelvben.

A kék színárnyalatokról

Ha összevetjük a magyar árnyalatokat (szintan.hu 128 kék árnyalatot különböztet meg), a franciában Annie Mollard-Desfour által listázott 92 (nem teljeskörű) árnyalatelnevezéssel, valamint az angol és a német (wikipedia *blue* és *blau*) színárnyalat-elnevezésekkel, szembevetűn kulturális különbségekkel és nemzetközi azonosságokkal találkozhatunk. Itt most leginkább a francia kultúra szempontjából hozzáadott értéket képviselő kifejezésekre összpontosítunk.

A vizekre vagy jégre hivatkozó árnyalatok a franciában *eau (de mer)*, *fjord*, *glacier*, *mer*, *océan*, a magyarban Adria-kék, Atlanti-kék, Bermuda-kék, hullámkék, jégkék, Kapri-kék, Karibi-kék, vízkék.

A légkörhöz, az ég színéhez kapcsolódó elnevezések: a francia megkülönbözteti a *bleu céleste-et/caeruleumot* a *bleu ciel*től, ennek nyomára még nem akadtam a magyarban, ahol (angol mintára) beszélnek tavaszkékről és nyárkékről, míg a francia az időjárást jelzi vele: *temps bleu*. A magyar viharkék sötét, szürkéskéket jelöl. Ide kell sorolni a *bleu horizon*t, ami nálunk nem lexikalizálódott, valamint az *infini*t. A *lune* „hold” a kékesfehér költőibb, irodalmi és régies elnevezése.

Az időponthoz köthető színnevezések a *soir*, a *nocturne/bleu de nuit/minuit* (magyarul csak éjkék létezik), a *crêpuscule* „alkonyat, hajnalpír”, ide kerülhetne az *heure bleue*.

A fényhez köthető az *électrique* és a *fanal* árnyalat.

A növények közül kék színűek a következők: *barbeau* búzavirágféle, *bourrache* (borágó), *centaurée*, imola, *bleuet*: búzavirág, *héliotrope*, kerti vanília, *hyacinthe*, *jacinthe* jácint, *lavande* levendula, *myosotis*, nefelejcs, *pastel* festő csülleng/isatis tinctoria, *pensée* árvácska, *pervenche* télizöld *meténg*, *véronique*, veronika, *volubilis*, hajnalka. Ezek közül a magyar a búzavirágot, jácintot, levendulát és nefelejcsot használja. A festőcsülleng laikusok számára nem ismert szó. Magyarban létezik ánizskék, encián, harangvirágkék, íriszkék (lila), katángkórószín, és szarkalábekék.

Ami érdekes, hogy egyetlen bogyószín (áfonyakék, bogyókék, borókakék, fagyalkék, kökényszín, szederkék) sem szerepel kék árnyalatként a franciában. A piros árnyalatai között szerepel a ribizkeszín, és a lilák között a szilvakék, a cassis „feketeribiszke” pedig a feketék között.

A magyarban állatokról elnevezett színárnyalatok a fecskékék, a galambkék, a kakadukék, a lepkekék, a korallkék, és a vadgalambkék. Ezek közül egyik sem használatos a franciában. A colombin vörösfelete színárnyalat ugyan egy galambfajta begyéről kapta nevét, azonban a lila tartományba tartozik és igen ritka színnév. Állatnevekben a kék színnév a franciában a fekete kékes árnyalatát jelölheti, így fajtanévben szerepelhet ez kutyáknál, marháknál és juhoknál. A *brit-kék* és az *orosz-kék* kifejezéseket használja a magyar macskák esetén. (angol mintára). Érdekes a *bleu canard* és *bleu sarcelle* esete a franciában: magyarban nem mondjuk a kacsá/réce/vadkacsa szeme körüli zöldeskék színre, hogy kacsakék.

A magyar hupikék színárnyalat megelőzte a törpikéket, de azóta annyira összeforrt velük, hogy ma már mindenki a Schtroumpfokra gondol. Franciában nincs ilyen nevű árnyalat. A magyar bébi/baba/csecsemőkék kifejezésnek megfelelő *bleu layette* a nyugati kultúrában általánosan használt nem szerinti megkülönböztető szerepet játszik. Ugyanakkor ez az oppozíció csak a 20. századra alakult ki, mivel korábban a kék nem számított egyértelműen maskulin színnek. A francia specialitás azonban a világoskék/rózsaszín vagy fehér drasztikus adás hagyománya főleg keresztelőkör. Fehér használata esetén nem teszünk különbséget a gyermek neme szerint.

A tisztítószerek területén a *bleu Javel* színárnyalat a hipóval kifakított nagyon halványkék. A szó annak a kerületnek a nevét viseli, ahol Párizsban ez a vegyi üzem működött. A *bleu de lessive* más néven azurant a kékítő színe. Ezen elnevezések a magyarok számára József Attilát idézik.

A kék színárnyalatok művészeti elnevezései

A fajansz és porcelánfestésben a kék szín hagyományosan kiemelkedő szerepet játszott. Mindkét kultúra megkülönbözteti a kínai, perzsa és delfti kéket. A magyarban beszélhetünk még császárkék, damaszkuszi kék, babiloni kék, bizánci kék, mozaik kék, porcelánkék, mohamedánkék árnyalatokról. Ezek általában mind kobaltszármazékok. Magyar terminus a habánkék, amely francia területen értelemszerűen ismeretlen.

A *pastel* elnevezés két jelentéssel is bír, csak a második jelenti az általunk is ismert pasztellt, amely a pasztellkrétából jön és bármely szín finom, halvány, bársonyos jellegét hivatott jelenteni. A *carte pastel* viszont egy általánosan használható telefonkártya neve (volt), aminek költsége az otthoni vonalas számlánkat terhelte.

Franciában létezik Chardin- és Nattier-kék a 18. századtól, Majorelle és Klein kék a 20. századtól. Az első kettő híres, nálunk kevésbé ismert rokokó festő. Majorelle Marrákesben alkotott, míg Yves Klein ügyes marketingfogással levédette az azóta IKB (international Klein Blue) kódnéven emlegetett erős ultramarinszerű kék festéket.

Magyarban ismerünk Tizián-kéket, de nem használjuk a Vermeer-kéket, amit viszont a franciák használhatnak.

Szimbólum eredetű kék színárnyalat

Zászlókék azért nincs nálunk, mert ha lenne, bizonyára nem a francia nemzeti lobogó erős kékjére asszociálnánk. Viszont idesorolható az újkeletű magyar eurokék árnyalat.

A nemzetközi szervezetek zászlaján, mint az ENSZ-en vagy az UNESCO-en azért is szerepel a kék világos árnyalata, mert a legsemlegesebb, legbékésebb színnek számít. Az Európai Unió kékje mélyebb, erősebb szín.

A *bleu de France/franciakék*, illetve a *bleu roi/királykék* egyaránt az a színárnyalat, amely a franciákhoz asszociálódik.

A különböző nyelvek színárnyalat-elnevezéseiben felbukkannak bizonyos kategóriák, amelyek összefüggnek a felhasznált festék/anyag eredetével vagy a gyártási technológia megjelenési helyével. Külön csoportosíthatóak azok a színárnyalatok, amelyekben népcsoport nevek fordulnak elő: ilyen a szürkés-kék angolkék, a poroszkék világosabb árnyalatát jelző antwerpeni kék, a zafírt jelentő kasmírkék, a lapist vagy azuritot jelentő örménykék, a kobaltkék szász-kék, a mediterrán göröggék, a levendulaszín provanszi kék, a mélykék skandináv kék, a mély hideg kék törökkék.

A magyar színárnyalat elnevezések között két francia név bukkan fel, amelyeket a francia viszont vagy nem ismer, vagy nem használ. A Napóleon-kéket nem ismeri, a Mazarin-kék pedig a zafírkékre nem használatos terminus.

Terjedelmi megfontolásból itt nem foglalkozhatok a teljes angol és német paletta összevetésével, azonban az angolban két dolog tűnik fel: számos színárnyalatot neveztek el egyetemekről (Cambridge, Oxford, UCLA, Yale, Columbia stb.) másrészt a színnevezések hallatlan gazdagságában mindenből sötét/világos, sápadt/élénk árnyalatokat is találunk.

Órai felhasználás

Klasszikus nyelvórán haladókkal a francia nyelvre három gyakorlattípusban alkalmazhatóak a színek. Elsőként említhetjük a kiegészítéses feladatot, amikor több színből válogatva ki kell egészíteni a franciában használt színnel egyes állandósult kifejezéseket (*Bárdosi p. 77-78, 60-61. gyakorlat*) Másodsor egyes termékeny színes szóösszetételek különböző színes jelentéseit kell összekapcsolni. Erre a legjobb példa a francia *carte* szó számtalan összetétele. (*carte bleue, blanche, vermeille, orange, verte, grise* stb.) Harmadrészt több nyelven beszélő hallgatókkal össze lehet hasonlítani olyan kifejezéseket, mint a *zöldfülű/bleu/blanc-bec*, vagy rá lehet ébreszteni olyan különbségekre, amikor a két nyelvben nem különböző színnel, hanem egész más szóval fejezik ki a jelentést, mint például a magyar sárga irigységben, vagy az idéés *noires-nak* a nem színes megfeleltetésével.

Kontrasztív országismeret elnevezésű tárgyunkban a színeket már kulturális szempontból is kiaknázzhatjuk. Az épített környezet ismertetésekor fekete-fehér képnek lehet rekonstruálni a színeit, kiválasztatni az adott kultúrát ábrázoló fotót, felismertetni az adott kultúrára jellemző jegyet (szín, logó stb.) Ez utóbbi feladat az ARTE *Karambolage* című műsorában szereplő találós kérdésnek a variánsa. Fontos, hogy ilyenkor ne legyen felismerhető felirat a képen. A hungarikum színskála ötlete alapján a mindennapokra jellemző tárgyakból összeállítható egy franciákra jellemző színskála. Ez természetesen szubjektív, nem mérhető és sztereotíp lista lenne. A kék színből kiindulásként felkerülhetne rá a két cigarettaszín, az utcatáblaszín, és a trikolor kékje. A hungaricum színskála tartalmaz MÁV-kéket és BKV-kéket. A szintan.hu honlap ismeri a buszkéket, a gállickéket és a vadgalambkéket, a két utóbbit tipikus magyar népi hímzésekben.

Össze lehet továbbá szedetni a populáris kultúra szövegeiben igen sűrűn előforduló színes idézeteket, a kék esetében franciából *Aznavour*, *Trenet*, amerikai angolból *Hoagy Carmichael*, *Dean Martin* etc. számaiból.

Érdekes összevetni a különböző nyelvek kulturális szótáraiban szereplő színekhez kapcsolódó fogalmakat. A legtöbb példát az angol nyelvben találjuk.

Végül a július 14-i katonai díszszemle videóin mindig tanulságos magyarázatot találunk az egyes francia egyenruhák színeiről. Ez történelmi távlatot adhat a színek mai alkalmazásának.

Konklúzió

A nyelvórán mostohagyerekként kezelt színek minden nyelvben hordoznak olyan kiegészítő ismereteket, amelyek saját kultúránk és az idegen kultúrák alaposabb, tudatosabb megismeréséhez vezetnek. A színeknek számos más kultúrában játszott szerepe további vizsgálódásra ösztönözhet. Két fő irány lehetséges: vagy ugyanezt a színt megvizsgálni más európai/majd nem európai kultúrában, vagy a francia kultúrában más színekre is kiterjeszteni a vizsgálódást.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÁRDOSI VILMOS: *Les locutions françaises en 150 exercices*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983.
- DUBY; GEORGES: *A katedrálisok kora*. Budapest, Gondolat, 1984.
- FINLAY, VICTORIA: *Színek. Utazás a festékesdobozban*. HVG-könyvek. HVG Kiadó, 2004.
- GÓTIKUS STÍLUS. *Építészet-Szobrászat-Festészet*. szerk. Rolf Toman.
Vince Kiadó, Budapest, 2007
- HOPPÁL MIHÁLY - JANKOVICS MARCELL - NAGY ANDRÁS - SZEMADÁM GYÖRGY:
Jelképtár, Helikon, 1990.
- MAGYARORSZÁG SZUBJEKTÍV ATLASZA. Szerk. Annelys de Vet és Bujdosó Attila.
Budapest, Kitchen könyvek és HVG könyvek. 2011.
- MOLLARD DESFOUR, ANNIE: *Dictionnaire des mots et expressions de couleur*.
Le Bleu, Paris, CNRS Editions, 1998, nouvelle édition 2002.
- PASTOUREAU, MICHEL: *Bleu. Histoire d'une couleur*. coll. Points Histoire,
Editions du Seuil. 2002. 222 p.
- PASTOUREAU, MICHEL: *Dictionnaire des couleurs de notre temps*.
Symbolique et société. C. Bonneton, 1996. 232 p.
- <http://www.globalization-group.com/edge/resources/color-meanings-by-culture/>,
www.pourpre.com
www.szintan.hu, Földváry Melinda honlapja
www.en.wikipedia.org/wiki/blue,
www.fr.wikipedia.org/bleu,
www.de.wikipedia.org/wiki/blau,

